

Kars Antlaşması

Kars Antlaşması, “Türkiye ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Arasında Dostluk Antlaşması”dır. 13 Ekim 1921’de Kars’ta imzalanmıştır. Antlaşmanın imzalandığı tarihte Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan birer “Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti” idiler fakat henüz Sovyetler Birliği kurulmadığı için bağımsız cumhuriyet statüsünde bulunuyorlardı ve kendi başlarına yabancı ülkelerle geçerli antlaşmalar imzalayabiliyorlardı. Kars Antlaşması, Türkiye’nin Kafkas sınırlarıyla doğrudan ilgilidir. Bu sınırlarla ilgili olarak daha önce bir dizi anlaşma yapılmış ve sınırlar zaman içinde değişiklik geçirmiş idi. Önce Osmanlı Devleti, 93 Harbi (1877-1878 Türk-Rus Savaşı) sonunda imzaladığı **Berlin Barış Antlaşması** ile “Elviye-i Selâse” yi (Kars, Ardahan ve Batum sancaklarını) Rusya’ya bırakmak zorunda kalmıştı. Bolşevik İhtilali üzerine Ruslar, Birinci Dünya Savaşı’ndan çekilince, Osmanlı Devleti ile Sovyet Rusya arasında 3 Mart 1918 tarihinde imzalanan **Brest-Litovsk Antlaşması** ile Kars, Ardahan ve Batum sancakları Osmanlı Devletine geri verildi. Buralarda halk oylaması yapıldı ve halkın çoğunluğunun oyu ile üç sancak Türkiye’ye katıldı. Ancak, Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’ndan mağlup çıkması üzerine 30 Ekim 1918’de imzalanan **Mondros Mütarekesi**, Türk birliklerinin savaş öncesi (1914) sınırlarına çekilmesini öngördü. Yani Kars, Ardahan ile Batum boşaltıldı ve Kars bölgesi kısmen Ermeni işgaline uğradı. 28 Ocak 1920 tarihi **Mîsâk-ı Millî**’de, Kars, Ardahan ve Batum’da tekrar plebisit yapılması öngörüldü: “*Halkı, özgürlüğe kavuşunca, oylarıyla anavatana katılmış olan Elviye-i Selâse (yani Kars, Ardahan ve Batum Livaları) için gerekirse yeniden halkın serbest oyuna başvurulmasını kabul ederiz.*” denildi. (bkz. Mîsâk-ı Millî). Ankara Hükûmetinin, o zamanki resmi adıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin imzaladığı ilk antlaşma **Gümrü Antlaşması** oldu. 2 Aralık 1920 tarihinde, Ermenistan Hükûmeti ile imzalanan bu antlaşma ile 1918 yılından beri Ermeni işgali altında olan İğdır ve Tuzluca ilçeleriyle birlikte Kars bölgesi geri alındı. Nahçıvan, Şahtahtı, Şarut bölgesi de Türkiye’nin himayesine bırakıldı, “*Bu topraklara Ermenistan karışmayacak.*” denildi (bkz. Gümrü Antlaşması). Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile Sovyet Rusya Hükûmeti arasında 16 Mart 1921 tarihinde imzalanan **Moskova Antlaşması** ile Türkiye’nin bugünkü sınırları belirlendi; Kars ve Ardahan Türkiye’de kaldı, buna karşılık Türkiye Batum’dan vazgeçti. Antlaşmada, Nahçıvan’ın özerk bir bölge olarak ve “*üçüncü bir devlete hiçbir zaman bırakılmamak*” şartı ile Azerbaycan’a bırakılması öngörüldü (bkz. Moskova Antlaşması). Kars Antlaşması, Moskova Antlaşması’nın devamıdır. Bu iki antlaşma birbirini tamamlamış ve Türkiye’nin bugünkü Kafkas sınırlarını çizmiş, kesinleştirmiştir. Öyle ki, bu sınırlar artık, Lozan Barış Konferansı’nda tartışma konusu yapılmamış, yaptırılmamıştır. Tam adı **Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması** olan 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması’nın Türk diplomasi tarihinde özel ve önemli bir yeri vardır. Çünkü bu antlaşma, her iki devletin Batı ile anlaşmazlık ve savaş içinde oldukları bir sırada imzalanmış, bir çeşit barış antlaşması niteliğindedir. Türkiye’nin bugünkü sınırlarını çizdiği gibi Sovyet Rusya ile dayanışmasının ve dostluğunun temelini atmıştır. **Moskova Antlaşması**’nın birinci maddesi ile Sovyetler, Türkiye’ye zorla kabul ettirilmek istenen Barış Antlaşması’nı (Sevr Antlaşması) reddetmiş ve yeni Türkiye’yi ilke olarak Mîsâk-ı Millî sınırlarıyla tanımışlardır. Türkiye’nin bugünkü sınırını kabul etmişlerdir. Kars ve Ardahan sancakları Türkiye’ye bırakılmıştır.

Kars Antlaşması, gerek Türkiye’nin sınırları gerekse koyduğu ilkeler bakımından Moskova Antlaşması’nın bir benzeridir. Rus Sovyet Hükûmetinden yedi ay kadar sonra Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Sovyet Hükûmetleri de Türkiye’nin Kafkas sınırlarını tanımış, Sevr Antlaşması’nı reddetmiş, Mîsâk-ı Millî sınırlarını kabul etmişlerdir; Türkiye’nin çok önem verdiği kapitülasyon rejiminin kaldırılmasına razı olmuşlardır.

Kars Antlaşması’nın önemli maddeleri şöyledir:

Madde 1. *Âkit Taraflar, içlerinden birine zorla kabul ettirilmek istenen herhangi bir barış antlaşması (Sevr Antlaşması) ya da uluslararası bir akdi tanımamak konusunda görüş birliği içindedirler. Bu Antlaşma gereğince, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Sovyet Cumhuriyetleri Hükûmetleri Türkiye'ye ilişkin olup da bugün Büyük Millet Meclisince temsil edilen Türkiye Hükûmetinin tanımadığı hiçbir uluslararası akdi tanımamağı kabul ederler. İşbu Antlaşmada yazılı "Türkiye" terimi ile İstanbul'da toplanan Osmanlı Millet Meclisince kabul edilip açıklanan ve tüm devletlere ve basına bildirilen 28 Ocak 1920 günkü Mîsâk-ı Millî'nin kapsadığı topraklar anlaşılır (Bu madde Moskova Antlaşması'nın 1. maddesini karşılar).*

Madde 3. *Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Sovyet Cumhuriyetleri Hükûmetleri kapitülasyonlar yönteminin her ülkenin ulusal gelişmesinin özgürce sürmesi ve egemenlik haklarının bütünüyle kullanılmasıyla bağdaşmadığını kabul ederek, Türkiye'de bu yöntemle herhangi bir biçimde ilişkili her türlü yetkilerin ve hakların kullanılmasını geçersiz ve kaldırılmış sayar (Bu madde Moskova Antlaşması'nın 7. maddesini karşılar.).*

Madde 4. *Türkiye'nin kuzeydoğu sınırı... Karadeniz kıyısında bulunan Sarp Köyü'nden başlayarak... Ardahan ve Kars sancaklarının eski yönetim sınırlarının kuzeyini ve Arpa Çay ile Aras ırmaklarının talveğinsi Nijni-Kara Su'yun döküldüğü yere dek izleyen çizgi ile belirlenmiştir (Kars ve Ardahan sancaklarını Türkiye'ye bırakan bu madde Moskova Antlaşması'nın 1. maddesinin 2. paragrafını karşılar.).*

Madde 5. *Türkiye Hükûmeti ile Ermenistan ve Azerbaycan Sovyetler Hükûmetleri, işbu Antlaşmanın III sayılı ekinde belirtilen sınırlar içinde olmak üzere, Nahçıvan bölgesinin Azerbaycan'ın koruyuculuğunda özerk bir ülke oluşturulması konusunda anlaşmışlardır (Bu madde Moskova Antlaşması'nın 3. maddesini karşılar.).*

Madde 6. *Türkiye, işbu Antlaşmanın 4. Maddesinde gösterilen sınırların kuzeyinde bulunan ve Batum Livasına ilişkin topraklar ile Batum kenti ve limanı üzerindeki egemenlik hakkını...Gürcistan'a bırakmağa razı olur (Bu madde Moskova Antlaşması'nın 2. maddesini karşılar.).*

Madde 9 — *Boğazların tüm ulusların ticaretine açılması ve geçiş serbestliğinin sağlanması için Türkiye ile Gürcistan, Karadeniz ve Boğazların bağlı olacağı rejimin kesin biçimde hazırlanması işinin, kıyı devletlerinin temsilcilerinden oluşmak üzere, daha sonra yapılacak bir konferansa bırakılmasını uygun bulurlar (Bu madde de Moskova Antlaşması'nın 5. maddesini karşılar.).*

Kars Antlaşması, Moskova Antlaşması'nı pekiştirmiş ve Ankara Hükûmetinin uluslararasındaki durumunu güçlendirmiştir. Sevr Antlaşması'nın geçersiz, Misâk-ı Millî'nin geçerli olduğu, kapitülasyonların kaldırılması gerektiği gibi esaslar, Rus Hükûmetine kabul ettirildikten sonra Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Hükûmetlerine de kabul ettirilmiştir. Türkiye'nin kuzeydoğu sınırı bu ülkeler tarafından da kabul ve tescil edilmiştir. Bu sınır, Lozan Barış Konferansı'nda tartışmaya açılmamış, açtırılmamıştır. Tarihi günlerde, 1921 yılında çizilip kesinleştirilmiş olan bu sınır, bugün de korunmaktadır. Boğazlar konusunda yalnız Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin söz sahibi olacağı yolundaki ilke ise hem Lozan'da hem Montreux'de geçersiz bırakılmıştır. Lozan ve Montreux'de hazırlanan Boğazlar Sözleşmelerini Karadeniz'e kıyısı olmayan bazı başka devletler de imzalamışlardır. Nahçıvan bölgesine gelince, bu bölgenin durumu, gerek Moskova Antlaşması gerek Kars Antlaşması ile sağlama bağlanmıştır. Türkiye, Nahçıvan bölgesini şartlı olarak Azerbaycan'a devretmiştir. Bu şart, Nahçıvan'ın Azerbaycan'da kalması ve hiçbir zaman üçüncü bir ülkeye devredilmemesi şartıdır.

BİLÂL N. ŞİMŞİR

KAYNAKÇA

Muahedat Mecmuası, T.C. Hariciye Vekâleti, Cilt 2, Ankara 1926.

SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, Cilt I (1920-1945)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1983.

31/08/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kars-antlasmasi/?pdf=3542> adresinden erişilmiştir